

WENANCJUSZ KUJAWIŃSKI
*Centrum Doradztwa i Edukacji w Rolnictwie
w Poznaniu*

FORMY I METODY PRACY DORADCZEJ

1. Wprowadzenie

Problemy jakie napotykać doradcy w swych relacjach zawodowych z rolnikami dotyczą ogólnie postępowania rolników, a dokładniej mniej lub bardziej trwałych zmian tego postępowania. W procesie doradczym doradca i rolnik - partner doradcy, współdziałając ze sobą muszą, w przypadku konkretnego postępowania rolnika znaleźć odpowiedź na takie pytania jak:

- czym jest ono uwarunkowane?
- czy i jak można je zmienić?
- do czego ono prowadzi?
- jakie ma znaczenie w życiu rolnika?
- jakie postępowanie może być w danej sytuacji lepsze i dlaczego?

Uzyskane odpowiedzi pozwalają doradcy i rolnikowi na prawidłowe ujęcie problemu definiowanego między innymi jako rodzaj zadania, którego rolnik nie może rozwiązać za pomocą swoich wiadomości, umiejętności oraz przyzwyczajeń lub postaw⁽¹⁾. Problem można też określić inaczej, jako: powstałe w sytuacji problemowej pytanie o to, co należy przedsięwziąć aby zlikwidować przeszkody uniemożliwiające przejście od niepożądanego stanu rzeczywistości „jest” do pożądanego stanu rzeczywistości „być powinno”⁽²⁾.

Przedmiotem działań obu podmiotów procesu doradczego (doradcy i rolnika) jest taki - występujący w określonym czasie - układ stosunków partnera doradcy z innymi elementami jego otoczenia (środowiska), który jest lub może być dla niego układem niekorzystnym, ze względu na jego aspiracje wobec produkcji czy życia w gospodarstwie rolnym. A zatem udzielanie porady - które jest tu nie

(1) W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR, Poznań 1996, s. 246.

(2) A.W. van den Ban, W.H.Weiland: *Einführung in die Beratung*. P.Parey, Hamburg - Berlin 1984, s. 10 - 11.

tylko procesem zmierzającym do przekształcenia aktualnie niepożądanego dla rolnika sytuacji w sytuację jakiej pożąda, ale i procesem prowadzącym do nabycia przez rolnika umiejętności samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów⁽³⁾ - może być rozumiane jako *próba ingerencji podmiotu wspólnego w przebieg procesu rozwoju osobowości rolnika*.

Czynność udzielania porady jest realizowana przez oba podmioty procesu doradczego - doradcę i rolnika (rolników). Każda z tych osób wykonuje specyficzne operacje składowe, przy czym warunkiem efektywności operacji jednej osoby jest wykonanie odpowiedniej operacji przez drugą. Znaczy to, że podstawowym warunkiem skuteczności czynności udzielania porady jest odpowiednie współdziałanie doradcy i rolnika, a zapewnienie warunków współdziałania należy do obowiązków doradcy.

2. Formy i metody pracy doradczej

Temat „formy i metody pracy doradczej” należy rozpatrywać w trzech różnych aspektach. Pierwszy dotyczy organizacji działalności doradczej, drugi procesu wspólnego (doradcy i rolnika) rozwiązywania problemu, trzeci realizacji zadań edukacyjnych w procesie doradczym. Przed rozwinięciem tego tematu ważnym jest jeszcze przypomnienie podstawowych rodzajów doradztwa rolniczego.

A zatem z uwagi na dualizm funkcji gospodarstwa rolnego doradztwo rolnicze można podzielić na:

- doradztwo produkcyjne,
- doradztwo socjalno-bytowe.

Doradztwo produkcyjne koncentruje się wokół problemów związanych z produkcją i jej urynkowaniem, natomiast doradztwo socjalno-bytowe wokół problemów dotyczących jakości życia oraz pozyskiwania dodatkowych i alternatywnych (do produkcji rolniczej) środków dla osiągnięcia jej coraz wyższych poziomów.

Natomiast uwzględniając rolę jaką pełni doradca w procesie doradczym wyróżnia się:

- doradztwo rolnicze autorytatywne,
- doradztwo rolnicze nieautorytatywne.

(3) Doradztwo rolnicze to swoisty rodzaj edukacji rolniczej polegającej na automotywacyjnym i intencjonalnym współdziałaniu partnerskim rolnika (lub członka jego rodziny) z doradcą rolniczym, zmierzającym do rozwiązania problemów rolnika - znajdującego się bądź mogącego się znaleźć w określonej sytuacji problemowej - oraz pozwalającym:
- przygotować rolnika do podejmowania skutecznych działań zapobiegających niepowodzeniom w jego własnym gospodarstwie rolnym i (lub) w jego życiu rodzinnym,
- nastawić i wdrożyć rolnika do samodzielnego rozpoznawania i rozwiązywania swoich problemów rolniczych i (lub) życiowych. (W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEwR, Poznań 1996, s. 24.)

W doradztwie autorytatywnym doradca rolniczy sprawuje rolę kierownika procesu doradczego i realizuje zadania edukacyjne przy użyciu metod nauczania. Natomiast w doradztwie nieautorytatywnym doradca rolniczy sprawuje rolę równoprawnego partnera rolnika i wspólnie z nim realizuje zadania edukacyjne głównie za pomocą metod wspierania edukacyjnego.

Formy i metody organizacji działalności doradczej

Z uwagi na stopień organizacyjnego zespolenia działalności rolników i doradców w procesie doradczym⁽⁴⁾ wyróżnia się trzy następujące formy organizacji działalności doradczej:

- indywidualną,
- grupową,
- zbiorową.

Forma indywidualna występuje wówczas kiedy w sytuacji problemowej rozwiązywany jest problem, wspólnie przez doradcę i jego partnera, który przeżywa tę sytuację problemową⁽⁵⁾.

Forma grupowa występuje wówczas, kiedy w sytuacji problemowej rozwiązywany jest podobny problem, wspólnie przez doradcę i grupę jego partnerów (celowa grupa doradcza), która posiada ten problem.

Forma zbiorowa występuje wówczas, kiedy w sytuacji problemowej rozwiązywany jest wspólny problem przez doradcę (lub całą instytucję doradczą), oraz społeczność rolniczą z obszaru wsi, gminy, województwa, czy regionu, która ten problem posiada.

Natomiast spośród znanych metod rozwiązywania problemu organizacji działalności doradczej należy wymienić w zakresie:

- formy indywidualnej „*Metodę Indywidualnych Spotkań Doradczych*”,
- formy grupowej „*Metodę Zarządzająco-Rynkową*” i „*Metodę Globalno-Zarządzającą*”

„Metoda Indywidualnych Spotkań Doradczych” (ISD), stosowana często przez Ośrodki Doradztwa Rolniczego w wielu, nierzadko bardzo różniących się od siebie wariantach metodycznych, jest podstawową metodą rozwiązywania problemu organizacji doradztwa rolniczego dla formy indywidualnej.

(4) Na który składają się: proces wspólnego (doradcy i jego partnera) rozpoznawania i rozwiązywania problemu oraz przebiegający równolegle proces edukacyjno-wychowawczy pozwalający przysposobić partnera doradcy do samodzielnego radzenia sobie ze swymi problemami.

(5) Rolnicza sytuacja problemowa to taki układ pomiędzy poszczególnymi rolnikami (bądź członkami ich rodzin), a elementami ich otoczenia (środowiska), w którym nie wiedzą oni jak się mają zachować.

Metoda ISD, w ramach kilku kolejnych spotkań doradcy i jego partnera, pozwala im wspólnie:

- zidentyfikować problem,
- ustalić cel⁽⁶⁾,
- wyodrębnić przyczyny problemu,
- znaleźć dobre lub optymalne ich rozwiązania,
- opracować plan wdrożenia wybranych przez rolnika rozwiązań,
- kontrolować i oceniać jego realizację,
- ustalić zasady wdrażania rolnika do samokształcenia.

„Metoda Zarządzająco-Rynkowa” (MMA) jest aktualnie stosowana w praktyce doradczej, jako podstawowa metoda rozwiązywania problemu organizacji doradztwa rolniczego dla formy grupowej.

Programy doradztwa rolniczego opracowane metodą MMA opierają się na trzech następujących zasadach:

- dokładnej analizie sytuacji (rozpoznaniu możliwości i ograniczeń w gospodarstwie i jego otoczeniu),
- wyraźnym określeniu problemów doradczych, ich przyczyn oraz wskazaniu rozwiązań,
- wyraźnym określeniu działań, których podjęcie pozwala na rozwiązywanie problemów.

Treść metody MMA wypełniają cztery następujące procedury:

- analizy sytuacji doradczej,
- analizy problemu doradczego,
- opracowania i realizacja planu działania,
- kontroli i oceny programu doradczego,

Procedura analizy sytuacji doradczej

Celem analizy sytuacji doradczej jest zebranie przez doradcę „dobrej”, selektywnej informacji o wszystkich kategoriach rolników (tj. klientach organizacji doradczej⁽⁷⁾, potencjalnych uczestnikach programu doradczego⁽⁸⁾, uczestnikach celowej grupy doradczej⁽⁹⁾), aby na tej podstawie mógł on wyodrębnić problem priorytetowy oraz grupę celową dla programu doradczego.

(6) Cel ma być konkretny, wymierny, osiągalny i zgodny z wartościami.

(7) Wszystkie rodziny rolnicze wyrażające chęć współdziałania z organizacją doradczą na tych określonych płaszczyznach współdziałania, jakie wyznaczają (przyjęte przez tę organizację) priorytety jej polityki działania.

(8) Wszystkie rodziny rolnicze wyrażające chęć współdziałania z organizacją doradczą dla rozwiązywania swoich problemów oraz spełniające określone przez nią kryteria (głównie w zakresie dysponowania wystarczającym potencjałem intelektualnym i materialnym).

(9) Wszystkie rodziny rolnicze spełniające kryteria wyboru potencjalnej grupy doradczej oraz mające podobny problem.

Procedura analizy problemu doradczego

Analiza problemu doradczego zmierza do:

- określenia celu głównego programu,
- ustalenia rzeczywistych przyczyn problemu,
- określenia celów pośrednich wynikających z przyjętych wariantów likwidacji przyczyn problemu.

Cele pośrednie umożliwiają osiągnięcie przez celową grupę doradczą celu głównego i wynikają bezpośrednio z przyjętych do realizacji rozwiązań przyczyn problemu. Rozwiązania zawarte w celach pośrednich powinny uwzględniać realne możliwości ich wykonania zarówno przez doradców jak i pozostałych uczestników programu.

Określenie istoty celów pośrednich ma bezpośredni wpływ na ustalanie zadań doradczych, głównie o charakterze edukacyjnym, które powinny jednoznacznie określać co będzie osiąganane⁽¹¹⁾, z którymi uczestnikami grupy celowej lub co będzie dostarczane i komu.

Procedura opracowania i realizacja planu działania

Celem opracowania i realizacji planu działania jest ujęcie w kolejne roczne harmonogramy:

- uprzednio sprecyzowanych zadań doradczych,
- odpowiednio dobranych metod ich realizacji,
- informacji o miejscu i czasie ich zastosowania,
- informacji o koniecznych nakładach osobowych, rzeczowych i finansowych, których realizacja pozwala na osiągnięcie w wyznaczonym czasie celów pośrednich i celu głównego.

Procedura kontroli i oceny programu doradczego

Wyniki kontroli i oceny programu doradczego są istotne dla wszystkich osób zaangażowanych w jego realizację, a więc dla: rodzin rolniczych, doradców, kierownictwa organizacji doradczych i jej sponsorów.

Kontrola i ocena w fazie realizacji programu pozwala doradcom ujawnić trudności czy nieprzewidywane przeszkody na drodze do pełnej i właściwej realizacji programu i na tej podstawie doraźnie aktualizować i poprawiać kolejne plany działania. Natomiast kontrola i ocena przeprowadzana w fazie końcowej pozwala doradcom wzbogacać ich doświadczenie i wyciągać wnioski na przyszłość.

(10) Wiedza, umiejętności, postawy, doraźne informacje czy pomoc w organizowaniu wspólnych działań rolników, itp.

„Metoda Globalno-Zarządzająca” (GMA), druga z prezentowanych tu metod rozwiązywania problemu organizacji doradztwa rolniczego dla formy grupowej, nie została dotąd wdrożona do polskiej praktyki doradczej.

Wyróżnia się cztery następujące etapy opracowywania rolniczych programów doradczych:

Etap 1. Określenie celowej grupy doradczej i celu głównego.

Dla wyodrębnienia celowych grup doradczych należy podjąć następujące działania:

- ustalić obszar i ocenić możliwości działania doradczego,
- zbadać społeczność wiejską oraz zasoby na ustalonym wcześniej obszarze,
- określić osoby potencjalnie zainteresowane programem,
- rozreklamować usługi doradcze,
- zaewidencjonować zainteresowanych usługami doradczymi,
- wyodrębnić celowe grupy doradcze na podstawie podobnych zainteresowań i potrzeb.

Cel główny, który ustala się na okres najbliższych trzech lat, powinien jasno określać:

- co zamierza się osiągnąć w pracy z członkami celowych grup doradczych,
- jakich zmian zamierza się dokonać w obszarze działania doradczego z udziałem członków celowych grup doradczych,
- co zamierza się osiągnąć dla swej organizacji doradczej.

Etap 2. Analiza sytuacji doradczej.

To procedura systematycznego gromadzenia informacji i podejmowania decyzji w celu:

- określenia elementów mających wpływ na opracowanie programu doradczego (np. obszar działania doradczego, rodziny wiejskie, środowisko pracy, finanse, zarządzanie, marketing),
- oceny charakteru (pozytywnego lub negatywnego) tych elementów względem określonych możliwości i zagrożeń oraz ich wpływu na środowisko,
- rozpoznania i opisanie problemu doradczego w odniesieniu do każdego elementu składowego,
- ustalenia przyczyny problemu.

Etap 3. Analiza problemu doradczego.

To procedura rozpatrywania informacji o problemach i ich przyczynach ustalonych podczas analizy sytuacji doradczej oraz podejmowania decyzji odnośnie:

- określenia priorytetowych problemów doradczych,
- ustalenia możliwych rozwiązań,
- wyboru najbardziej odpowiedniego rozwiązania,

- krytyki sformułowanego w etapie pierwszym celu głównego i jego ewentualnego przededefiniowania,
- określenia celów pośrednich.

Etap 4. Opracowanie planu działania.

Plan działania to harmonogram przeprowadzania pożądanych zmian oraz rozwiązywania rozpoznanych w etapie drugim i trzecim problemów doradczych, poprzez:

- określenie celów pośrednich dla celowych grup doradczych (zmiany do przeprowadzenia),
- wyszczególnienie głównych czynności doradcy i jego klientów (celowa grupa doradcza) wymaganych do przeprowadzenia pożądanych zmian, a także ustalenie terminu, miejsca i sposobu wykonania tych czynności, osób odpowiedzialnych, niezbędnych zasobów finansowych, czasu itp.,
- wykonanie zaplanowanych czynności dla osiągnięcia pożądanych zmian,
- kontrolę i ocenę osiąganych rezultatów oraz wyciąganie wniosków na ich podstawie.

Formy i metody rozwiązywania problemów rolniczych

Proces wspólnego (doradcy i rolnika) rozwiązywania problemu, w zależności od liczby objętych nim rolników, może przybierać 3 następujące **formy organizacyjne**:

- indywidualnego rozwiązywania problemu rolnika z doradcą,
- grupowego rozwiązywania podobnego problemu grupy celowej rolników z doradcą,
- zbiorowego rozwiązywania problemu wspólnego dla określonego środowiska rolniczego z doradcą.

Biorąc za podstawę kryterium roli doradcy w procesie wspólnego rozwiązywania problemu można wyróżnić dwie jego podstawowe formy:

- pracy rolników pod kierunkiem doradcy (doradca uściśla problem, znajduje jego rozwiązanie, wybiera najlepsze i kieruje jego wdrażaniem),
- współdziałania doradcy z rolnikiem (doradca współdziała z rolnikiem dla uściślenia problemu oraz znalezienia najlepszego, w opinii rolnika, jego rozwiązania i współdziała w jego wdrożeniu).

Do metod indywidualnego rozwiązywania problemów należą między innymi:

- Jednoosobowa burza mózgu;
- Metoda superpropozycji.

Jednoosobowa burza mózgu⁽¹¹⁾

Metoda ta z założenia stosowana jest przez pojedynczą osobę, która konsekwentnie przestrzega wszystkich zasad metody klasycznej. U podstaw efektyw-

(11) Za J. Antoszkiewicz: *Metody Heurystyczne*. PWE, Warszawa 1982, s. 114 - 115.

ności indywidualnej burzy mózgu leży umiejętność dostosowania zasad i procedury do własnych predyspozycji twórczych.

Pewną trudność w stosowaniu tej metody wywołuje głęboko zakorzeniony w nas nawyk szybkiego oceniania nasuwających się pomysłów. Dlatego dobrym pomysłem wydaje się być sporządzenie przez rolnika poszukującego nowych rozwiązań dla rozpatrywanego problemu tabliczki z napisem *nie oceniam* i takie jej ustawienie bezpośrednio przed fazą generowania pomysłów, aby była ona szczególnie widoczna.

Metoda superpropozycji⁽¹²⁾

Jest to bardzo prosta metoda symulacji myślenia twórczego, wymuszająca kojarzenie ze sobą co najmniej dwóch różnych idei, rozwiązań, technik itp., które można ze sobą połączyć po to, aby zwiększyć prawdopodobieństwo znalezienia nowego rozwiązania dla rozpatrywanego problemu. W metodzie tej w sposób świadomy i wymuszony wykorzystuje się zjawisko odkrycia.

W procesie generowania pomysłów za pomocą metody superpropozycji⁽¹³⁾ rolnik winien kolejno:

- Sformułować problem do rozwiązania;
- Wybrać „na chybił trafił” kilka obiektów. Można do tego celu użyć na przykład encyklopedii, czy rozejrzeć się uważniej wokół siebie;
- Wymieniać kolejno różne cechy zebranych obiektów (dotyczące budowy, właściwości użytkowych, wyglądu, skojarzeń nim wywołanych) i zestawiając je z badanym problemem próbować znaleźć nowe skojarzenia, ukazujące go w nowym świetle;
- Opracować warianty rozwiązania na podstawie wniosków superpropozycji.

Natomiast do metod grupowego rozwiązywania problemów należą między innymi:

- Metoda burzy mózgów;
- Metoda 635.

Metoda burzy mózgów⁽¹⁴⁾

Metoda ta została opracowana w 1939 roku przez Amerykanina Alexa F. Osborn'a. Jest to metoda grupowa. Nazwa metody uwypukla istotny element w pracy twórczej zespołu jakim jest niczym nie skrzepowane atakowanie problemu przez wszystkich uczestników na drodze swobodnego, spontanicznego wysuwania dowolnych rozwiązań, przy czym preferuje się pomysły niedojrzałe, fantastyczne, a nawet absurdalne.

(12) Za J. Antoszkiewicz: *Metody Heurystyczne*. PWE, Warszawa 1982, s. 238 - 239 oraz W. Tarnowski: *Metody poszukiwania rozwiązań projektowych*. OPT, Katowice 1980, s. 51 - 52.

(13) Metoda superpropozycji może być z powodzeniem wykorzystywana w pracy grupowej.

(14) Za A.F. Osborn: *Applied Imagination*. Charles Scribner, New York 1967.

Aby umożliwić swobodne atakowanie zadania problemowego Osborn oddzielił generowanie pomysłów od ich wartościowania. Rozwiązanie problemu następuje podczas dwóch rozgraniczonych w czasie sesji: sesji pomysłowości oraz sesji oceny wariantów rozwiązań.

Zasada odroczonego wartościowania pomysłów stanowi najważniejsze założenie metody burzy mózgów. Wyłączenie wszelkiej krytyki podczas sesji pomysłowości sprzyja wywołaniu reakcji łańcuchowej w zgłaszaniu pomysłów rozwiązania. Następuje kojarzenie, kombinowanie i stymulowanie pomysłów zgłaszanych przez poszczególnych członków zespołu.

W przypadku poszukiwania rozwiązań przez grupę rolników korzystnym jest, aby sesja miała swobodną, nieoficjalną atmosferę. Może ona przebiegać spontanicznie bez udziału przewodniczącego, jak również z jego udziałem (doradca lub jeden z rolników). Zgłaszane przez rolników pomysły rejestruje na bieżąco wybrany z ich grona sekretarz lub specjalnie przygotowany w tym celu magnetofon. Optymalna wielkość zespołu to 12 osób (min. 6; maks. 15 osób). Ważnym jest, aby zespół był w możliwie dużym stopniu heterogeniczny. Jednak ze względów psychologiczno-socjologicznych doradca winien unikać doboru do grupy rolników:

- eksponujących swoje nastawienie krytyczne,
- których obecność może tłumić lub krępować swobodę wypowiedzi pozostałych,
- o znacznie zróżnicowanym wykształceniu, sposobie bycia i kulturze,
- o znacznym zróżnicowaniu w hierarchii społecznej na wsi,
- o dużej agresywności twórczej, które przez nadmiar swojej pomysłowości mogą wpływać hamująco na twórczość pozostałych.

Czas sesji, zależnie od przyjętego wariantu metodycznego, może się wahać od kilkunastu minut do jednej godziny. Po zakończeniu sesji lista pomysłów jest przez doradcę powielana i przekazywana uczestnikom zespołu, aby następnego dnia w swych domach nanieśli ewentualne dodatkowe propozycje, które mogły w tym czasie powstać w ich podświadomości.

Po upływie kilku dni (co najmniej 48 godzin) doradca organizuje drugie spotkanie rolników zwane sesją oceny pomysłów, na którym zebrani dokonują wstępnej selekcji pomysłów mającej na celu wyeliminowanie rozwiązań bezużytecznych.

Burza mózgów zalicza się do grupy najefektywniejszych metod poszukiwania pomysłów rozwiązań problemu. Obecnie znanych jest wiele modyfikacji metodycznych burzy mózgów, w których jednak utrzymane są podstawowe założenia metody klasycznej.

Metoda 635⁽¹⁵⁾

Metoda ta stanowi modyfikację burzy mózgów, w której słowne zgłaszanie pomysłów zastąpiono zapisywaniem ich na specjalnie przygotowanym formularzu oraz zrezygnowano z powoływania przewodniczącego grupy⁽¹⁶⁾.

Po zapoznaniu się z zadaniem problemowym, rolnicy - uczestnicy sesji przesłani są przez doradcę o indywidualne, pisemne zgłoszenie trzech pomysłów na otrzymanym formularzu. Po pięciu minutach następuje wymiana formularzy między sąsiadami i wszyscy indywidualnie starają się wprowadzić nowe pomysły lub rozwinąć czy zmodyfikować otrzymane. Po kolejnych pięciu minutach uczestnicy znowu wymieniają pomysły i uzupełniają je własnymi. Procedura ta trwa tak długo, aż każdy formularz przejdzie przez ręce wszystkich uczestników, stopniowo wzbogacany i korygowany.

W porównaniu z burzą mózgów metoda 635 posiada dwie niezaprzeczalne zalety:

- każdy z pomysłów początkowych jest kolejno analizowany i często uzupełniany przez pozostałych uczestników sesji,
- twórcy pomysłów mogą mieć udokumentowane potwierdzenie ich autorstwa.

Natomiast do wad tej metody należy zaliczyć:

- gorsze współdziałanie między uczestnikami,
- konieczność wyrażania myśli na piśmie, co w przypadku rolników jest poważnym utrudnieniem i może hamować inwencję niektórych uczestników.

Formy i metody wspólnej realizacji zadań edukacyjnych

Intencjonalne współdziałanie doradcy z rolnikiem na rzecz udostępnienia mu odpowiedniej wiedzy, rozwinięcia pożądanych umiejętności oraz ukształtowania właściwych przyzwyczajzeń czy wręcz postaw odbywa się na drodze planowania i realizacji określonych zadań edukacyjnych⁽¹⁷⁾.

Formą organizacyjną tej edukacji rolniczej jest **celowy**⁽¹⁸⁾ oraz **probabilistyczny układ funkcjonalny**,⁽¹⁹⁾ świadomie utworzony przez doradcę dla osiągnięcia pewnych z góry założonych celów edukacyjnych, w którego skład wchodzi: osoby, cele, treści, czynności, środki i (lub) materiały dydaktyczne.

Z uwagi na liczbę rolników uczestniczących w realizacji zadań edukacyjnych wyróżnia się trzy następujące formy edukacji:

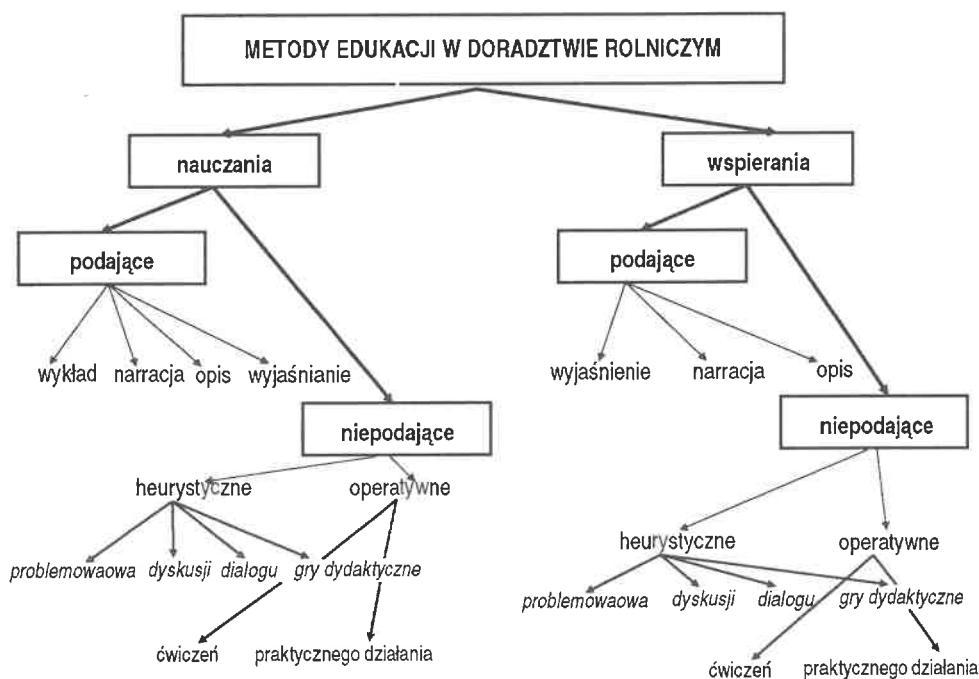
- (15) Za J. Antoszkiewicz: *Metody Heurystyczne*. PWE, Warszawa 1982, s. 119 - 120 oraz W. Tarnowski: *Metody poszukiwania rozwiązań projektowych*. OPT, Katowice 1980, s. 40 - 41.
- (16) Nazwa metody bierze się stąd, że przy 6 uczestnikach każdy formularz z 3 pomysłami jest uzupełniany przez 5 pozostałych uczestników.
- (17) Z kolei terminem „*zadania doradcze*” określa się planowane działania, podejmowane wspólnie przez doradcę i jego partnera, dla zapewnienia właściwego przebiegu procesu doradczego.
- (18) Ponieważ zostaje utworzony świadomie przez ludzi dla osiągnięcia z góry założonych celów.
- (19) Ponieważ związek między zmianami zachodzącymi na wejściach a wynikami osiąganymi na wyjściach nie jest dokładnie ustalony.

- jednostkową (doradca i jeden rolnik współdziałający z nim dla realizacji indywidualnych zadań edukacyjnych rolnika),
- grupową (doradca i zespoły zadaniowe współdziałające z nim w celu realizacji wspólnych dla tworzących je rolników zadań edukacyjnych),
- zbiorową (doradca i określona zbiorowość rolnicza współdziałająca z nim w celu realizacji wspólnych dla tworzących ją rolników zadań edukacyjnych).

Biorąc za podstawę kryterium roli pełnionej przez doradcę w procesie realizacji zadań edukacyjnych można wyróżnić dwie podstawowe formy edukacji:

- pracy rolników pod kierunkiem doradcy,
- współdziałania rolników z doradcą i rolników ze sobą.

Korzystanie z wyżej wymienionych form edukacyjnych wymaga stosowania dwóch kategorii metod edukacyjnych: metod nauczania i metod dwustronnego wspierania edukacyjnego⁽²⁰⁾

Klasyfikacja metod edukacyjnych w doradztwie rolniczym⁽²¹⁾

(20) Istotą pożądanego wspierania edukacyjnego z udziałem doradcy jest dwustronne świadczenie skutecznej pomocy, oczekiwanej zwłaszcza przez rolników (członków ich rodzin), w warunkach interakcji społecznej zapewniającej wzajemnie życzliwe stosunki partnerskie oraz doznawanie poczucia podmiotowości przez rolników - oczekujących wsparcia. (W.Kujawiński: *Doradztwo rolnicze w zarysie*. CDiEWR, Poznań 1996, s. 55.)

(21) Adaptacja za J.Kujawiński: *Metody edukacji wczesnoszkolnej*. [w:] *Życie Szkoły*. Warszawa 1995, nr 1, s. 19.

Metoda nauczania to sposób pracy doradcy z rolnikami, systematycznie stosowany podczas realizacji zadań edukacyjnych, umożliwiający osiągnięcie określonych celów itp.⁽²²⁾. Natomiast **metoda dwustronnego wspierania edukacyjnego** to sposób współdziałania doradcy z rolnikami oraz rolników ze sobą, systematycznie stosowany podczas wspólnej realizacji zadań edukacyjnych, polegający na wzajemnym udzielaniu sobie edukacyjnej pomocy⁽²³⁾.

Na załączonym rysunku można zauważyć, że zarówno w podzbiorze metod wspierania edukacyjnego, jak i w podzbiorze metod nauczania w większości występują metody o tych samych nazwach. Różnica między tymi metodami wynika z roli jaką pełni doradca podczas posługiwania się nimi w procesie edukacyjnym. Jeżeli występuje w roli kierownika procesu edukacyjnego, to wykorzystuje metody edukacyjne jako metody nauczania, a jeżeli pełni rolę równoprawnego partnera rolników (oczekujących wsparcia), to korzysta z nich jako z metod wspierania edukacyjnego. Na przykład:

- **Opis** jako metoda edukacyjna ma charakter statyczny. Jest to najprostszy sposób przedstawienia, zgodnie z rzeczywistością, cech danej osoby, rzeczy lub zjawiska w momencie obserwacji lub na podstawie przypomnienia. Można posłużyć się samym opisem słownym lub wykorzystywać okazy naturalne bądź ich modele, a także ilustracje dla upogładowienia opisu. Jeżeli doradca sam kieruje opisywaniem czegoś lub sam opisuje coś rolnikom, to posługuje się opisem jako metodą nauczania, a gdy włącza rolników do wzajemnego opisywania czegoś, to wykorzystuje opis jako metodę wspierania edukacyjnego.
- **Narracja** w przeciwieństwie do opisu jest układem wieloprzeciekowym i dynamicznym, przedstawiającym możliwie żywo i barwnie kolejne wydarzenia dziejące się w czasie, które są ze sobą powiązane jak przyczyna i skutek. Narracja może być prowadzona z wykorzystaniem określonych ilustracji (narracja ilustrowana), a także z wykorzystaniem możliwie barwnego słowa (narracja werbalna). Opowiadając rolnikom o jakimś ciągu kolejnych wydarzeń doradca stosuje narrację jako metodę nauczania, a włączając rolników do wzajemnego opowiadania sobie o przebiegu jakiejś akcji wykorzystuje narrację jako metodę wspierania edukacyjnego.
- **Wyjaśnianie** jest nie tylko metodą przekazywania określonych faktów czy informacji o zjawiskach, ale przede wszystkim wskazywania ich wielorakich uwarunkowań. Poprzez stawianie pytań typu: *Dlaczego? Co należy zrobić, aby? Co by się stało, gdyby? Co wynika z?* - i poszukiwanie na nie

(22) Za W. Okoń: *Zarys dydaktyki ogólnej. Wersja programowana*. PZWS, Warszawa 1970, s. 194.

(23) Za J. Kujawiński: *Metody edukacji wczesnoszkolnej*. [w:] *Życie Szkoły*. Warszawa 1995, nr 1, s. 16.

odpowiedzi - metoda ta pozwala ukazać związki przyczynowo- skutkowe między wyjaśnianymi faktami i zjawiskami. W przypadku stosowania tej metody jako metody nauczania, pytania stawia wyłącznie doradca, a odpowiedzi udzielają rolnicy, gdy natomiast korzysta z niej jako metody wspierania edukacyjnego pytania i odpowiedzi formułują zarówno rolnicy jak i doradca.

- **Metoda dyskusji** to inspirowana i kierowana, z zamiarem odkrycia jakiejś prawdy lub wytworzenia odpowiedniej metody postępowania, wymiana poglądów na temat jakiejś trudności teoretycznej lub praktycznej. Jeśli dyskusję inspirowa i kieruje nią wyłącznie doradca, to wykorzystuje się ją jako metodę nauczania, a jeśli czynią to także rolnicy, to korzysta się z niej jako z metody wspierania edukacyjnego.
- **Metoda problemowa** umożliwia przekształcanie wiedzy biernej w wiedzę czynną, a także sprzyja wykrywaniu nowych wiadomości i stosowaniu ich w praktyce. Istotą metody problemowej stanowi analizowanie przez jednostkę, względnie grupę rolników naturalnej lub specjalnie wytworzonej sytuacji problemowej zawierającej jakąś niewiadomą, tzn. pewną nieokreśloność niezgodną z dotychczasowym stanem wiedzy rolników, która ich prowokuje do odkrycia i sformułowania problemu, a następnie do rozwiązania go przez generowanie oraz sprawdzanie i (lub) ocenianie trafności wytworzonych pomysłów (hipotez, metod). Metoda problemowa obejmuje wiele metod wyznaczających poszukujący tok aktywności, w tym koniecznie dyskusję, w przypadku jej stosowania w obrębie grupowej lub zbiorowej formy edukacyjnej. Jeżeli doradca kieruje sam tym wieloetapowym procesem rozwiązywania problemu, to metodę problemową wykorzystuje jako metodę nauczania, a gdy w tym procesie funkcję kierownika przejmują także rolnicy, to posługuje się nią jako metodą wsparcia edukacyjnego. Zmiana ról między doradcą a rolnikami może dokonywać się z różną częstotliwością na poszczególnych etapach rozwiązywania problemu. W procesie grupowego lub zbiorowego rozwiązywania problemów dyskusja jest najistotniejszą z metod wchodzących w skład metody problemowej, wyznaczającej twórczy lub odkrywczy tok pracy doradcy z rolnikami oraz (lub) twórczy lub odkrywczy tok współdziałania doradcy z rolnikami i rolników ze sobą. Właśnie w trakcie współdziałania funkcję przewodnika mogą pełnić zarówno rolnicy jak i doradca, ponieważ podczas partnerskiego współdziałania edukacyjnego oba podmioty mogą zarówno pytania stawiać jak i na nie odpowiadać, mogą zarówno komuś pomagać jak i korzystać z czyjeś pomocy.

Kierując aktywnością edukacyjną rolników w czasie stosowania *gier dydaktycznych* doradca wykorzystuje je jako metody nauczania, a uczestnicząc w nich na równych z rolnikami prawach korzysta z gier jako z metod wspierania edukacyjnego. Z kolei kierując różnymi *ćwiczeniami teoretycznymi* lub *działaniami praktycznymi* doradca wykorzystuje metodę ćwiczeniową lub praktyczną jako metodę nauczania, a współuczestnicząc na równych z rolnikami prawach w różnych ćwiczeniach lub działaniach praktycznych korzysta z nich jako z metod wspierania edukacyjnego.

* * *

W podsumowaniu należy podkreślić, że omawianie tematu "Formy i metody pracy doradczej" wymaga dostrzegania jego trzech aspektów, a mianowicie organizacji działalności doradczej, procesu wspólnego rozwiązywania problemu przez doradcę i rolnika oraz wykonywania zadań edukacyjnych w procesie doradczym.

Ponadto warto zwrócić uwagę na to, że autor niniejszej publikacji stara się wprowadzić jednoznaczność pojęciową i logiczny układ w zakresie problematyki doradztwa rolniczego.